

HERALDIEK.

„De gansche geschiedenis der middeleeuwen staat geschreven in het blazoen.” (VICTOR HUGO.)

„De heraldiek is een uitvloeisel en product der Christelijke middeleeuwen.” (VON HEFNER.)

„Ontwikkelden schijnen als kenmerk van beschaving aan te nemen, dat men zich om de geschiedenis van zijn eigen land en volk niet te zeer bekreune. . . .

*.
maar doorzult moet zijn in de geschiedenis der goden en godinnen van Griekenland, der konsuls en keizers van Rome.”*

(Vrij naar Prof. JOS. ALB. ALBERDINCK THIJM.)

DE „KOFFIE-HAG” Maatschappij doet door de uitgave „Nederlandsche Gemeentewapens” onze oud-Nederlandsche geschiedenis meer dan tot nog toe op den voorgrond treden. Wij mogen dit ten zeerste waardeeren, omdat door deze uitgave den nadruk wordt gelegd op het feit, dat evenals Engeland, Duitschland, Japan enz., ook Nederland zijn eigen heraldiek heeft en wel geheel los van vreemden invloed. Een heraldiek, die zich tijdens onze gouden eeuw verspreid heeft over Azië (O.-I. Compagnie), Amerika (W.-I. Compagnie), de Oostzeesteden enz. De rijk geornamenteerde spiegels der zeeschepen, munten, zegels, glas in lood-ramen, voortbrengselen der textiel-, ceramische-, graveur-, ciseleer-, beeldhouw- en schilderkunst zijn daar om zulks te bewijzen.

Wanneer wij de overblijfselen daarvan, verzameld voor een deel in het Rijks-Museum te Amsterdam, gaan bestudeeren, dan behoeven wij ons voor de kennis der heraldiek niet tot het buitenland te wenden.

„HAG” wil de belangstelling opwekken en de kennis bevorderen voor de daarin voorkomende emblemen en symbolen, welke dan ook in geen andere kunst zoo goed tot uiting komen als juist in de heraldieke kunst.

Als een goed voorbeeld kan daartoe dienen het wapen der gemeente Haarlemmermeer; het symboliseert de woorden van onzen dichter Vondel: „gout uit schuim”, doelende op de gouden korenvelden dáár waar vroeger water was. Het wapen geeft ons te zien „gouden korenaren uit zilveren baren” op een blauw veld.

Bij de opsporingen der wapens bleek dikwijls dat een wapen de weerspiegeling vertoont van de geschiedenis der desbetreffende gemeente.

In dit verzamelwerk van wapenzegels is elk dezer wapens vergezeld van een daarbij behorende heraldische beschrijving, oppervlakte en aantal inwoners der desbetreffende gemeente, en zoo mogelijk van een korte toelichting omtrent het ontstaan en eventueele legende.

Om de heraldische beschrijving (blazoeneering) te kunnen lezen, gaat vooraf een overzicht der technische benamingen der heraldiek in het algemeen, een kennis der heraldieke termen zooals die wordt verondersteld of vereischt bij hen die werkzaam zijn als sierkunstenaar, graveur, glasschilder, textielbewerker, decoratieschilder, architect of bij hen die zich gaan onderwerpen aan een der Staatsexamens ter verkrijging der Nijverheidsacten. Voorloopig zullen wij ons daarbij uitsluitend met de *Wapenschilden bezighouden*.

Vooraf zij opgemerkt dat de vorm van het schild steeds in overeenstemming moet zijn met den stijl van het voorwerp waarop het wapen zal worden aangebracht, dat rechts en links in de wapens juist het tegenovergestelde is van rechts en links in het gewone leven. De beschouwer heeft in een wapen de „heraldieke” rechterzijde aan zijn linkerhand, de heraldieke linkerzijde aan zijn rechterhand.

Deze eigenaardigheid is zoo te verklaren, dat de wapenheer bij blazoeneering van zijn eigen wapen, of de heraut bij beschrijving van het door hem gedragen wapen zijns meesters als van zich zelf spreekt. Zegt hij b.v. „Ik draag rechts een leeuw en links een kruis”, dan is de leeuw op de rechterborsthelft en het kruis op de linkerborsthelft van den heraut te zien.

De heraldieke kleuren zijn slechts vier in aantal, n.l. rood, blauw, zwart en groen, waarbij men nog twee metalen voegt, n.l. goud en zilver, die gelijk staan met geel en wit.

Pater Petra Sancta (1638) te Rome bezigde een stelsel van lijnen en puntjes ter aanduiding van kleuren, dat men tot op heden heeft gevolgd.

- Goud* werd aangeduid door puntjes. Goud.
- Zilver* door een effene oppervlakte, zonder eenige lijnen of puntjes. Zilver.
- Het *Rood* door vertikale en het Rood.
- Blauw* door horizontale strepen. Blauw.
- Vertikale en horizontale strepen over elkander heen getrokken duiden het *Zwart* aan. Zwart.
- Schuine strepen van de heraldieke rechterzijde naar de heraldieke linkerzijde het *Groen*. Groen.
- Dan is er nog een veel minder voorkomende kleur, n.l. het *Purper*; dit wordt eveneens door schuine strepen aangegeven, doch in tegenovergestelde richting van die van het groen. Purper.

Ook bezigt men pelswerken, n.l. *Hermelijn* en *Bont*.

Hermelijn. Op een zilveren grond zijn stukjes of staartjes zwart pelswerk gehecht. Hermelijn.

Bont. In de heraldieke voorstelling zijn de stukjes pels van twee soorten, uit welke het bont geacht wordt samengesteld te zijn, althans in vorm veranderd en verfraaid en nagenoeg als tegen elkander aangesloten klokjes, beurtelings blauw en zilver, afgebeeld. Bont.

In de heraldiek is het een hoofdregel, dat steeds metaal op kleur of kleur op metaal en nooit kleur op kleur of metaal op metaal wordt toegepast.

WAPENFIGUREN.

Deze worden onderscheiden in *Heraldieke Stukken* en *Gewone Wapenfiguren*.

HERALDIEKE STUKKEN.

Deze zijn gevormd uit lijnen, die het geheele schild van den eenen tot den anderen rand doorloopen.

Die lijnen zijn gewoonlijk recht, doch doen zich somwijlen voor als: golvend, uitgetand, gekanteeld, ingeschulpt, ingehoekt, enz.

Staat de lijn loodrecht, dan noemt men het schild *Gedeeld*.

Doorsneden: dan loopt de lijn waterpas.

De lijn kan ook schuin (diagonaal) staan, zij loopt dan in de richting van den heraldieken rechter bovenhoek naar den linker benedenhoek, het schild heet dan *Geschuind* en *Links geschuind* wanneer de lijn in tegenovergestelde richting loopt.

De vereeniging van de loodrechte met de waterpaslijn doet het *Gevierendeelde* of *Gekwartileerde* schild ontstaan.

Een enkel kwartier als wapenfiguur wordt *Vrijkwartier* genoemd.

Het *Schildhoofd* en de *Schildvoet* ontstaan door waterpaslijnen te

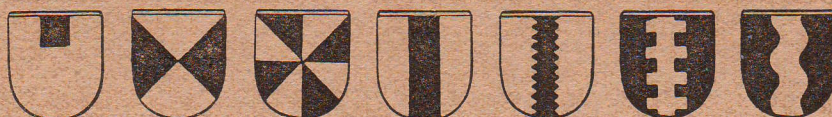
trekken, respectievelijk in het bovengedeelte en in het benedengedeelte van het schild.

Is een schild verdeeld door bovengenoemde schuine lijnen, dan is het een *schuin Gevierendeeld* schild.

Gelijktijdige aanwending van de lood-, waterpas- en genoemde schuine lijnen doet een *Gegeerd* schild ontstaan.

De *Paal* wordt gevormd door twee in het midden van het schild getrokken loodrechte-, de *Dwarsbalk* door twee horizontale lijnen.

Deze figuren komen ook ten getale van twee of meer in een veld voor.

Plek. Schuin gevierendeeld. Gegeerd. Paal. Uitgetande paal. Aan beide zijden gekanteelde paal. Golvende paal.

Door vereeniging van paal en dwarsbalk ontstaat het Kruis.

Twee palen. Rechterpaal of rechterzijde. Dwarsbalk. Beurtelings gewolkte dwarsbalk. Hoekige dwarsbalk. Twee dwarsbalken. Drie dwarsbalken.

Drie golvende dwarsbalken. Kruis. Verkort breedarmig kruis. Verkort krukkenkruis. Klaverkruis. Ankerkruis.

De uiteinden van het kruis worden op allerhande wijzen veranderd en versierd en zoo ontstaan het *Verkort Breedarmig*-, *Verkort Krukken*-, *Klaver*-, *Ankerkruis*, enz.

De *Schuinbalk* wordt gevormd door twee schuine lijnen in het midden van het wapen te trekken van den rechter boven-, naar den linker benedenhoek.

De *Linker Schuinbalk* loopt in tegenovergestelde richting van den Schuinbalk.

Het *St. Andrieskruis* wordt uit de vereeniging van den rechter- en linker Schuinbalk geboren.

Een der vele gebruikelijke heraldieke stukken is de *Keper*, die de gedaante van de nok van een huis heeft en uit de benedenhoeken van het Schild opstijgt.

Schuinbalk.

Twee linker schuinbalken.

Beurtelings gekanteelde schuinbalk.

Smalle schuinbalk waarboven een schuinstaak.

St. Andrieskruis.

Keper.

Omgekeerde keper.

Trapvormige keper.

Gekeperd van zes stukken.

Drie kepers.

Zoom.

Verdeeld door gaffelsnede.

Verdeeld door omgekeerde gaffelsnede.

Geschakeerd van vijf rijen, elk van vier vakken.

De *Schildzoom* is een tamelijk breede zoom, die langs de schildranden loopt.

De *Gaffel* is samengesteld uit den rechter- en linker Schuinbalk en den paal, elk terhelft van zijn lengte voorgesteld en elkander in het hart van het schild ontmoetende.

Een schildverdeeling door een enkele lijn in den vorm van een gaffel, wordt *Gaffelsnede* genoemd.

Geschakeerd van tien rijen, elk van negen vakken.

Geruit.

Schuin links spitsgeruit.

Schuin rechts spitsgeruit.

Spitsgeruit.

Gedriehoekt.

Gekapt.

Na aldus de voornaamste heraldieke stukken te hebben behandeld, moeten wij een blik slaan op de heraldieke onderverdeelingen van het schild door middel van verscheidene evenwijdige lijnen. Zoo ontstaat door de aanwending van drie of meer loodlijnen het gepaalde en door gebruik van waterpaslijnen het gedwarsbalkte, terwijl de hiervoor genoemde schuine lijnen het rechts- of links geschuinbalkte kunnen voortbrengen.

Door gelijktijdige aanwending van een aantal loodrechte en waterpaslijnen brengt men het geschakeerde voort.

De verdeeling, ontstaan uit het gelijktijdig gebruik van een aantal schuine lijnen in beide richtingen wordt geruit genoemd; wanneer die schuine lijnen iets schuiner loopen, worden de ruiten langwerpiger en het schild ontvangt den naam van spitsgeruit.

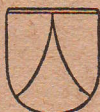
Met het trekken van lijnen in telkens weer andere richtingen in het schild zou men tot in het oneindige kunnen doorgaan en een beschrijving kunnen geven omtrent het ontstaan van het gedriehoekte schild, van de punt, inhoeking, enz., en wij meenen daarom te kunnen volstaan met verder naar de wapenonderschriften te verwijzen.

Inhoeking van twee stukken uitgaande van de linkerzijde.

Omgekeerd kepersgewijze doorsneden.

Ingebogen gekapt.

Trapvormig kepersgewijze doorsneden.

Malie.

Drie ruiten.

Vier, in de richting van een schuinbalk geplaatste, aanstootende ruiten.

In deze afdeeling rangschikt men nog eenige voorwerpen, die niet geheel uit doorlopende rechte lijnen gevormd zijn, maar toch niet wel bij de gewone wapenfiguren gevoegd kunnen worden. Wij noemen daaronder in de eerste plaats den *Barensteel*, een dwarsbalkje met drie driehoekige hangers naast elkander; vervolgens heeft men de bollen of schijfjes, penningen, koeken, ringen, blokjes, ruiten, spitsruiten, maliën (doorboorde ruiten), enz.

Drie driehoeken paalsgewijze geplaatst.

GEWONE WAPENFIGUREN.

Deze worden verdeeld in natuurlijke figuren, kunstmatige figuren en hersenschimmige figuren.

Eerstgenoemden omvatten alles wat geschapen is; alzoo afbeeldingen van menschen, dieren, planten, gesternten, luchtverschijnselen, enz.

De tweede genoemden, alle voorwerpen welke door menschenhanden vervaardigd zijn: kleederen, lijfsieraden, gebouwen, gereedschappen, jacht-, visch-, akkerbouw-, oorlogstuigen, enz. enz.

De derde genoemden, hersenschimmige figuren of monsters. Tot deze klasse van wapenfiguren brengt men onder al de wezens en gedierten, welke, of niet in dien vorm in de natuur bestaan, of zelfs geheel ver-
dicht zijn. Vele daarvan zijn aan de mythologie of aan de volksverhalen ontleend, zooals: centauren, draken, eenhoorns, griffioenen, sphinxen, harpijen, phenixen, zeemeerminnen, salamanders, zeepaarden, enz.

Van al deze gewone wapenfiguren zal men genoeg afbeeldingen ontmoeten in de wapenschilden der gemeentewapens verduidelijkt door de daarbij gevoegde blazoeneeringen.

De heraldiek heeft zich van het noorden van Spanje en Frankrijk over Europa verspreid.

De erfelijkheid der leenen hebben de erfelijkheid der geslachtswapens beïnvloed; de kruistochten en later de tournooien hebben het algemeen gebruik er van bevorderd; de tournooien hebben bovendien het gebruik der wapens aan vaste regels onderworpen.

Naast de geslachtswapens ontstonden, met de opkomst van den derden stand, de stede- (later gemeente-) wapens.

De stedewapens vonden hun oorsprong of in de stedebanier, of in het stadszegel, of zijn ontleend aan de geschiedenis (geschiedkundige of historische wapens), of aan de stadsbeschermeilige, of aan de symbolen daarvan, aan de legende (legendarische wapens), aan de ligging der stad, aan den naam der stad (spreekende wapens), aan het bedrijf, enz. Zoo is bijvoorbeeld o.m. het wapen van 's-Hertogenbosch een historisch wapen. Zie afbeelding en beschrijving bij dat wapen.

Ons Rijkswapen is ook een historisch wapen.

Koning Willem I heeft n.l. op zijn eersten Koninklijken verjaardag de attributen van onzen ouden Statenleeuw, n.l. zwaard en zeven pijlen (symboliseerende de zeven provinciën — de Unie van Utrecht) in de pooten van den Nassauschen leeuw gegeven en de Koninklijke kroon op het hoofd van den leeuw geplaatst, om daarmee symbolisch uit te drukken:

„Nassau verheven tot de Koninklijke waardigheid.”

Jammer genoeg is deze geschiedkundige gebeurtenis geweld aangedaan, door later de koninklijke kroon te vervangen door een zoogenaamde meer zuiver heraldische kroon, evenwel zonder rang of geschiedkundige beteekenis.

Nu wij toch bij den leeuw zijn aangeland, kan worden beweerd, dat

de leeuw een specifiek Nederlandsche Wapenfiguur is, terwijl daarentegen de griffioen aan de kusten der Oostzee thuis behoort (Mecklenburg), de luipaard aan de Noordzee (Engeland), de lelie in Frankrijk, de adelaar in Duitschland, de olifant in Siam, de halve maan in Islamitische landen, de draak bij de Chineezee, de zon in Japan, de bever in Noord-Amerika, enz., enz.

Volgens de legende zouden tijdens de kruistochten de Nederlandsche vorsten leeuwen hebben gekozen als onderscheidingsteeken, in navolging van den overwinnenden leeuw van Juda, maar dan verschillend van kleur; zoo zou dan o.a. de Hertog van Brabant een gouden leeuw op zwart, de Hertog van Limburg een rooden leeuw op zilver, de Graaf van Holland een rooden leeuw op goud en de Hertog van Gelderland een gouden leeuw op blauw gekozen hebben.

Tijdens de herdenkingsfeesten in 1872 ter gelegenheid van het 300-jarig bestaan onzer onafhankelijkheid (inneming van den Briel, 1 April 1572), heeft men ook o.m. penningen laten slaan, welke aan de voorzijde een watergeus vertoonen en aan de keerzijde een opschrift dat luidt als volgt:

*Het was de leeuw uit Juda's stam,
die in den Briel zijn intrek nam.*

Deze inleiding mag niet eindigen zonder belofte, n.l. dat de hierin ontbrekende verhandeling over kronen, helmen en dekkleeden, schildhouders, spreuken, enz., enz., in de volgende deeltjes zal worden aangevuld en zeker niet zonder eerst hartelijk dank te hebben betuigd aan de Heeren Burgemeesters, Gemeente-Secretarissen, Archivarissen, Bibliotheacarissen en Particulieren, wier namen zullen worden vermeld als belangelooze, welwillende medewerkers in dit zoo belangrijke werk. Een werk dat, nu over zooveel binnengekomen materiaal kan worden beschikt, later door een meer wetenschappelijk en vollediger zal worden gevolgd; het heraldische atelier „Van der Laars” vraagt nu reeds daarvoor beleefd aan een ieder zoo mogelijk een wetenschappelijk steentje te willen bijdragen of aanwijzingen te willen verschaffen om een zoo volledig mogelijk werk te kunnen samenstellen.

T. VAN DER LAARS.

HILVERSUM, 1 November 1924.